

Ord. Prof. CAVİD BAYSUN'UN ARDINDAN *

Orhan F. Köprülü

Merhum Ord. Prof. M. Cavid Baysun'un bundan yirmi sene evvel, kuruluşunda birinci derecede âmil bulunduğu ve ilk sayısını 1949 da yayınlamağa muvaffak olduğu *Tarih Dergisi* 20. senesini doldurduğu bir sırada çıkan 23. sayısını Baysun'un aziz hâtırasına ayırmakla hem sevgili hocamıza karşı olan şükran borcumuzu ödemeğe çalışmakta, hem de O'nun eserini devam ettirerek kendisinin ruhunu şâd etmektedir.

Bu satırları kaleme alırken hâtıralarım bundan yirmi sene öncesine kayıyor. Şimdi Atatürk Kız Lisesi olarak kullanılan ve o zamanlar Edebiyat Fakültesi'ne muvakkat bir barınak vazifesini gören eski binanın üst katındaki, caddeye bakan küçük bir odasında Prof. Cavid Baysun, M. Münir Aktepe ve benim *Tarih Dergisi*'nin, 1. sayısını nasıl hazırladığımızı, bütün yazıları ve provalarını en ince teferruatına kadar nasıl gözden geçirdiğimizi canlı bir şekilde hatırlıyorum. Ya sonunu istediğimiz gibi getiremezsek, ya bu mecmua da 1937-1938 yılları arasında çıkan *Tarih Semineri Dergisi*'nin âkıbetine uğrarsa korkusuyla aylarca huzursuz kalan hocamızın mecmua'nın ilk sayısını eline aldığı zaman bir çocuk gibi sevindiği gözlerimin önündedir.

Aradan geçen yirmi yıl zarfında *Tarih Dergisi*'nin yazı heyetinde muhtelif arkadaşlar zaman, zaman nöbet değiştirmişler, fakat Prof. Cavid Baysun'u *Tarih Dergisi*'nden ancak ölüm ayırmışlardır. 1951-1953 seneleri arasında İngiltere'de bulunduğum sıralarda Şarkiyat üzerine iş yapan Luzac, Kegan Paul, Heffer ve Thornton gibi belli başlı kitapçıların stoklarında *Tarih Dergisi*

* Ord. Prof. Cavid Baysun için yazdığımız diğer bir yazı için bk: *Türk Kültürü*, Sayı 74, Aralık 1968, s. 182-183.

ciltlerine rast geldiğimi kendisine yazdığım zaman Baysun'un cevabı mektuplarında, bu derginin Avrupa'da adı geçen ve aranılır bir mecmua haline gelmesinden dolayı ne kadar büyük bir memnuniyet ve haklı bir gurur duyduğunu belirten satırları şimdi bile kulaklarımdadır.

Ord. Prof. M. Cavid Baysun, hiç şüphesiz iyi bir Osmanlı Tarihi mütehassısı ve türkçeye tam mânasıyla vâkıf bir muharrir idi. Lâkin kendisini diğer bir çok tarihçilerimizden ayıran mühim bazı hususlar vardır ki onları göz önünde tutmadıkça Baysun'un ilmi şahsiyetini tam mânasıyla anlamak mümkün olamaz. Bunların başında kendisinin sağlam bir hukuk tahsili görmüş olması gelir. Filhakika M. Cavid Baysun 1926 senesinde İstanbul Hukuk Fakültesi'nden birincilikle mezun olmuş ve merhum Ord. Prof. Ebülulâ Mardin'in büyük takdirini kazanmıştır. Her ne kadar bâzılarınca, Cavid Baysun'un esas itibariyle bir hukukçu olması meslek hayatı bakımından bir zaaf gibi telâkki edilirse de, büyük bir tarih meraklısı olan Baysun'un kuvvetli bir hukuk tahsili üzerine tarih bilgisini bina etmek imkânını bulmuş olması, tarih tahsilini sağlam bir sosyoloji veya iyi bir iktisad yahud kuvvetli bir hukuk bilgisi üzerine bina etmekten mahrum kalmış bizim gibi tarihçiler için Baysun'un bu vasfı aslında gıpta edilecek bir meziyettir. Kaldı ki Cavid Baysun, çok kuvvetli bir edebî kültüre sahip olması dolayısıyla da diğer bir çok tarihçilerimize tefevvuk etmektedir. Prof. Baysun'un Türkoloji Zümresi'nde Osmanlı Edebiyatı'nı rahatça okutabilecek kadar kuvvetli bir edebî bilgisi olduğunu iddia edersek bunda mübalağa etmiş olmayız. Muhtelif vesilelerle kendi ağzından dinlemek imkânını bulduğumuz ve gayri matbu olarak husûsî kütüphanesindeki *Divançe*'sinde mazbut bulunan şiirleri kendisinin şairliği hakkında bir fikir vermeğe kâfidir.

Merhum pederi Dr. Ali Rıza Bey'in, muhtelif vilâyetlerde, bu meyanda uzunca bir zaman Haleb'de vazife icabı bulunması Cavid Baysun'un tahsil hayatında bazı gecikmelere yol açmışsa da yine aynı sebebler Baysun'un kuvvetli bir Fransız kültürü kazanmasında âmil olmuştu. Bu imkânları iyi değerlendirmesini bilen Cavid Baysun, Fransız Edebiyatı ile Fransız Tarihi'ne hakkıyla vâkıfdı.

Tarihe karşı olan büyük iptilâsı ve sonsuz okuma merakı Baysun'u hayata bir tarih hocası olarak attı. C. Baysun, bir müddet Kandilli Kız Lisesi ve Galatasaray Lisesi tarih hocalıklarında

bulunduktan sonra 1937 senesinde, merhum Ord. Prof. Şemsettin Günaltay'ın teklifi ile Edebiyat Fakültesi, Tarih zümresinde açılan Orta Çağ Tarihi kürsüsüne doçent namzedi olarak girmekle akademik kariyere intisap etmiştir. 1939 senesi iptidalarında Orta Zamanlar Avrupa Tarihi doçentliğine tayin edilen Baysun, 1946 Haziranında profesörlüğe yükseltildiği gibi, 1960 da da Ord. Prof. lük pâyesini alarak meslek hayatının zirvesine çıkmıştır.

Ord. Prof. Cavid Baysun, kılı kırk yaran ve mevcud bilgisini kolay kolay beğenmeyen bir tabiate mâlik olduğu için verdiği eserleri, müktesebatına nisbetle çok azdır. Baysun'un müstakil eserleri haricinde ve *İslâm Ansiklopedisi*'nin sayfeleri arasında, adetâ gizli gibi kalan kırkı mütecâviz makalesi arasında *Bağdad, Bâla, Balyos, Belgrad, Budin, Cem, Çelebizâde, Ebüss'ud efendi* ve bilhassa *Evlîya Çelebi* gibi yazıları tamamiyle orijinal ve kıymetli tetkiklerdir. Cavid Baysun titiz tabiatı dolayısıyla kendince orijinal bulmadığı yazılarına imzasını atmak istememiş, meseâ *İslâm Ansiklopedisi*'nin 53/A fasikülünde İstanbul şehri'nin tarihi ile alakalı otuz sayfeyi mütecâviz mekalesinin altına sâdece C. B. inişiyalini koymakla iktifa etmiştir.

Ord. Prof. Cavid Baysun, yalnız iyi bir araştırmacı değil aynı zamanda etrafına adam toplamasını ve yetiştirmesini ve yetiştirdiklerini faydalı yerlerde kullanmasını bilen bir hoca idi. Edebiyat Fakültesi, Tarih zümresinde bugün vazife gören genç profesör ve doçentlerden bir çoğu meslek hayatlarını geniş ölçüde sevgili hocamıza borçludurlar. Prof. Baysun aynı zamanda büyük bir takip fikrine sahipti. 11 sene kadar süren Türkiyat Enstitüsü Müdürlüğü sırasında senelerce neşriyat sahasından uzak kalan *Türkiyat Mecmuası*'nın 5 cildini (IX.—XIII.) yayınlamağa muvaffak olması kendisindeki takip fikrinin en iyi bir misalidir.

Adetâ hastalık derecesinde bir kitap sevgisine sahip olan Cavid Baysun, eline geçen paranın çok büyük bir kısmını kitaba yatırırdı. Hocamız, her türlü imkândan faydalanarak ve çeşitli zorlukları göze alarak Avrupa'dan kitap getirttiği gibi İstanbul'daki kitapçıların da en iyi müşterilerinden biriydi. Önceleri her akşam üstü, daha sonraları ise sıhhati müsait oldukça Sahhafları dolaşmadan ve bir kaç parçayı koltuğuna kıstırmadan evine dönmezdi. M. Cavid Baysun'un evinde vücûde getirdiği husûsî kütüphanesi gerek ihtiva ettiği yazma divan, tarih ve sâhîlnâmeler gerek mat-

bu seyahatnâmeler, tarihî eserler ve bilhassa vilâyet salnâmeleri ve diğer bir çok nâdir kitaplarla, cidden güzel bir koleksiyon teşkil eder. Baysun'un kütüphanesinde, sahaflardan bir yığın halinde satın almış olduğu evrak arasında büyük şairimiz Abdülhak Hâmid'in Londra'da iken yazmış olduğu bir hayli mektubun da bulunduğunu bu vesile ile zikretmek isterim.

Hayatta olduğu müddetçe, hocamızın en büyük korkusu kitaplarının her zaman için bir yangın tehlikesine maruz kalabileceği idi. Ümit ve temenni ederiz ki bu kitaplar her hangi bir ziyata uğramadan Cavid Baysun'un adını taşıyacak bir kütüphanede lâıyk oldukları yeri bulurlar. Bahis mevzuu, kitaba gelmiş iken İst. Üniv. Tarih Semineri Kütüphanesi'nin hakiki bir kütüphane haline gelmesinde Cavid Baysun'un pâyının çok büyük olduğunu hatırlatmadan geçemeyiz.

Bu satırları yazarken hocamızın hayalî gözlerimin önüne geliyor. Daima boyalı, temiz ve pırıl pırıl olan siyah ayakkabılarının gıcirtısını duyar gibi oluyorum. Baysun, çok içli, hassas ve kibar bir yaratılışa sahipti. Bütün bunların tabii bir neticesi olarak O, muhitinde aşırı derecede alınan bir insan olarak tanınırdı. Baysun'un bu aşırı alınganlığı bir çok dostu ile zaman, zaman bir takım kırgınlıklara sebep olmuş ama kendisini çok yakından tanıyan ve talebeliğinden gelme yakın mesâf arkadaşları onun sözlerinden alınmadıkları gibi hocalarını kırmamağa azamî dikkati sarfetmiş ve bunda muvaffak da olmuşlardır.

Baysun'un arkasından yazdığımız, bu kısa yazımıza burada son verirken aziz hocamıza Tanrı'dan rahmet arkasında bıraktıklarına da Allâhtan sabır dileriz.